

PSYCHIKA VERSUS VÝKON U ZASAHUJÍCÍCH POLICISTŮ

Joža Spurný¹, Ingrid Matoušková²

ABSTRAKT

Príspevok pojednáva o možných príčinách zlyhania policajtov zasahujúcich v špecifických situáciách. Výskum realizovaný katedrou spoločenských vied PA ČR v rokoch 2004 – 2010 sme smerovali na hľadanie sociálne psychologických faktorov, ktoré majú vplyv na prežívanie a chovanie policajtov zasahujúcich proti účastníkom hromadných uskupení a nasledovne na príčiny ich možného zlyhania. O priebehu výzkumu a jeho hlavných výsledkoch informuje nasledujúci text.

Kľúčové slová: Zasahujúci policajti, hromadné uskupenia, aktuálny psychický stav, účastníci zákroku, chovanie policajtov

ABSTRACT

The report describes possible causes of breakdown which happen to policemen who intervene in particular situations. The research which was carried out by Department of social sciences in Police Academy in Czech Republic in 2004 - 2010, was aimed at searching for socially psychological factors which influence survival and behaviour of policemen who hit against participant of collective groupment and factors which influence following causes of policemen' possible breakdown. The following text gives information on the research story and its main results.

Key words: policeman intervening, collective groupment, actual mental condition, participants of intervention, policemen' behaviour

ÚVOD

Vlastní empirické šetření jsme realizovali ve třech, na sebe navazujících blocích (fázích). V jejich průběhu – v souladu se zvolenou metodologií, na základě postupně získávaných a analyzovaných dat, jsme konkretizovali a zpřesňovali teoretická a metodologická východiska z výzkumného projektu (při zachování hlavního zaměření,

¹ Joža Spurný, Mgr. JUDr., Ph.D., PA ČR, Lhotecká 559, Praha 4, spurny@polac.cz

² Ingrid Matoušková, Mgr., Ph.D., BIVŠ, a.s., Národní 2600/9, Praha 5, imatouskova@bivs.cz

celkové koncepcce a sledovaného cíle výzkumného úkolu) a formulovali dílčí výzkumné závěry a zjištění.

1. blok

Cílem první fáze výzkumu (realizované v letech 2004-2006) bylo konkretizovat a rozpracovat (doplnit) obecná teoretická východiska (z výzkumného projektu), operacionalizovat některé pojmy, zpracovat dotazník (včetně pilotního průzkumu), realizovat sběr dat u vybraného výzkumného souboru. Výsledkem bylo vytvoření přehledu o situačních proměnných, které ovlivňují prožívání a chování policistů zasahujících proti účastníkům hromadných uskupení.

Data získaná z dotazníkového šetření umožnila vytvořit poměrně reálný **obraz o sociálně psychologických faktorech**, které ovlivňují prožívání a chování zasahujících policistů proti účastníkům hromadných uskupení. Staly se podkladem a inspirací pro další (hlubší) zkoumání a nasměrování výzkumných aktivit i pro volbu metod v dalších fázích výzkumu.

Za psychologicky nejvýznamnější zjištění v tomto bloku považujeme vytvoření taxonomie faktorů, které zasahující policisté při interakci s účastníky hromadných uskupení vnímají a prožívají jako stresogenní. Jsou to:

- nedostatek informací o situaci, o tom co a jak se bude odehrávat,
- zranění vlastní či kolegů,
- pocit ohrožení kolegů
- násilné jednání účastníků davu,
- neúměrně dlouhé čekání
- rychlé změny situace,
- přítomnost frustrujících činitelů (hlad, žízeň, horko)

2. blok

Druhá fáze výzkumu (realizovaná v letech 2006-2008) byla zaměřena k analýze dat o prožitcích zasahujících policistů před, při a po zákroku. Jejím cílem bylo zmapovat klíčové pocity, emoce, prožitky, myšlenky a hledat vztahy mezi intervenujícími situačními (především stresogenními) faktory a prožitky, chováním zasahujících policistů. Takto získaná a analyzovaná data – spolu s narativní analýzou kasuistiky, a zjištěními z fokusových skupin umožnila vytvořit vcelku plastickou představu o subjektivních pocitech zasahujících policistů před – při - po zákroku. Výzkumná zjištění a závěry z této fáze výzkumu představují další stupeň k našemu lepšímu porozumění procesům probíhajícím při interakci účastníků hromadných uskupení s policisty zasahujícími pod jednotným velením.

Za psychologicky relevantní zjištění z této fáze výzkumu považujeme:

- vytvoření přehledu o změnách, ke kterým dochází v kognitivních a emocionálních procesech zasahujících příslušníků v závislosti na působení situačních proměnných
- potvrzení vzájemné podmíněnosti kognitivních a emocionálních procesů v závislosti na vývoji situace a jejím prožívání zasahujícím policistou
- vytvoření přehledu o výrazné intraindividuální a interindividuální variabilitě myšlenek, pocitů, emocí zasahujících policistů před – při – po zákroku, jako projevu jejich aktuálního psychického stavu, měnícího se v závislosti na působení situačních vlivů (charakter zásahu, vývoj situace, aktivity účastníků, přítomnost stresogenních faktorů)

Aktuální psychický stav zasahujících policistů se při zákroku projeví jako:

- různá hladina vyladění - nabuzení policistů před zákrokem,
- různá hladina i způsob emocionálního prožívání situace zasahujícími policisty (na ose negativní - pozitivní prožitky), při současné tendenci značné části zasahujících policistů k popírání (neuvědomování si?) prožívaných emocí a pocitů
- zaměření policistova vnímání (centrace pozornosti) při vlastním zákroku na (pro něho) významné a výrazné podněty
- výrazná potřeba zasahujících policistů dostat požadavkům aktuální role – tj. dovést zásah do úspěšného konce)

Ukázalo se, že současně s prožíváním vlivu stresogenních faktorů přítomných v situaci zákroku, dochází u zasahujících policistů k **výraznému posílení pocitu sociální identity na úkor identity individuální** (kdy ve vědomí jedinci nabývá na významu jeho prožitek i identifikace se skupinou, jejími cíli, normami).

Analýzou a následnou syntézou a zobecněním empirických dat o pocitech zasahujících policistů jsme vytvořili následující (hypotetický) model prožívání situace zákroku policistou, zasahujícím proti účastníkům hromadných uskupení:

Model prožívání zákroku proti davům policistou

Fáze zákroku	kognice	emoce	motivace
Před zákrokem	<i>Vnímá informace o plánovaném zákroku, konfrontace se zkušenostmi (nová – známá, opakující se), vytvoření představy o zákroku, své roli v něm, anticipace následků, zostřené vnímání stresorů (čekání, zákl. potřeby, informace)</i>	<i>V závislosti na aktuálním psychickém stavu a vytvořené představě na škále negativní – pozitivní, působení stresorů – zejm. čekání-nuda, otrávenost, nedostatek informací - nejistota</i>	<i>V závislosti na aktuálním psychickém stavu a vytvořené představě o zákroku – na škále minimální -maximální motivovanost (nabuzení) k zákroku, rostoucí potřeba aktivity zejm. po dlouhém čekání</i>
Při zákroku	<i>Vnímá a interpretuje situační dění, soulad – rozpor se zkušenostmi, i vytvořenou představou, centrace pozornosti (zaměřenost vnímání) na situační (aktivizující) podněty - aktivity protivníka, kolegů, vlastní, příp. nové informace, registrace změn v situaci, nárůst kritického myšlení (hledání viníků) při poruchovém průběhu zákroku, anticipace následků</i>	<i>V závislosti na vývoji situace – překvapení, nárůst tenze v případě poruchového vývoje situace (zranění přesila účastníků, nedostatek informací, negativní emoce vůči vedení zákroku), uklidnění, euforie v případě pozitivního vývoje (zážitek úspěchu), bez výraznějších emocí v případě rutinní činnosti</i>	<i>Zvýšená aktivační úroveň (arousal), aktualizuje se potřeba bezpečí, seberealizace, potřeba dosažení úspěchu, příp. vyhnutí se neúspěchu, tendence dokončit úlohu, naplnit požadavky aktuální sociální role, silící potřeba ukončit akci (potřeba odpočinku)</i>

Po zákroku	<i>Subjektivní analýza a hodnocení zákroku (jednání svého i ostatních účastníků, velení), získání zpětné vazby (od velení), začlenění nových poznatků, zkušeností ovlivňujících postoje (k účastníkům, ke kolegům, k velení, k sobě)</i>	<i>V závislosti na výsledku zákroku, subjektivním hodnocení, a zpětné vazbě od kolegů a velení – na škále negativní – pozitivní emoce</i>	<i>Potřeba odpočinku (další základní potřeby), potřeba ventilovat své pocity ze zákroku (kolegové) – bezprostředně po něm, , získat zpětnou vazbu (velení), zvýšení-snížení aspirační úroveň</i>
-------------------	--	---	--

3. blok

Syntéza výzkumných dat z předcházejících fází výzkumu, komparace dílčích zjištění a jejich zpracování do závěrečné zprávy – bylo obsahem a cílem třetí fáze (realizované v letech 2008-2009).

Dosud shromážděná a analyzovaná výzkumná data nám umožnila vytvořit rámcovou (obecnou) představu o sociálně psychologických faktorech a podmínkách, ovlivňujících prožívání a chování policistů zasahujících proti účastníkům hromadných uskupení. **Aktuální psychický stav policisty** nacházejícího se ve specifických podmínkách interskupinové konfrontační interakce je podmíněn především:

- jednáním účastníků davu a od něho se odvíjející
- aktivitou zasahujících policistů (charakter zákroku), jako behaviorálního projevu naplňování obsahu aktuální sociální role
- konkrétními podmínkami v nichž zákrok probíhá (jejich vnímání a prožívání zasahujícím policistou)

Sekundární analýzou shromážděných dat a jejich rozříděním podle výše uvedených kritérií jsme vygenerovali 9 typů situací, v nichž se policisté zasahující pod jednotným velením proti účastníkům davů ocitají, a které se od sebe liší charakterem interakce účastníci davu – policisté, jejich jednáním, konkrétními podmínkami, příznačnými pro tu kterou situaci, které ovlivňují prožívání a chování zasahujících policistů a vytváří předpoklady k eventuelnímu selhání policisty při zákroku. Podle převažujících aktivit zasahujících policistů se jedná o následující situace: Jsme tady (1). Doprovodíme vás (2). Zastavíme vás (3). Nepustíme vás (4). Oddělíme vás od sebe (5). Vytlačíme vás (6). Jdeme si pro některé z vás, pro něco vašeho (7). Čekáme (8). Ustupujeme (9).

Z provedených analýz prožívání a chování zasahujících policistů v kontextu jednotlivých typů situací jsme dospěli k následujícím závěrům:

Aktuální výkon policisty při zákroku je determinován **mírou diskrepance** (vnitřního rozporu) vznikající mezi **nároky konkrétní situace** (zejména kumulací a komplexním působením stresogenních faktorů, které policisté vnímají, emočně prožívají a hodnotí) a **subjektivním pocitem připravenosti zasahujících policistů tyto nároky zvládnout**. Připravenost policisty k zákroku v sobě zahrnuje jak **profesionální návyky a dovednosti** v používání mírnějších prostředků při zákroku, tak **psychické dispozice** kognitivně a emocionálně zpracovat působící podněty (schopnost pružně reagovat na změny situace), jednat v souladu s cílem zákroku a se svojí rolí v situaci (jako člen pořádkové jednotky, zakročující pod jednotným velením)

udržovat optimální úroveň motivace k zákroku, schopnost (dovednost) zvládat psychickou zátěž, kterou v něm situace zákroku vyvolává.

Uvedené dispozice se odráží v **postoji** (jako vnitřní pohotovosti k jednání), který zasahující policista zaujímá před – při – po zákroku - **k objektu zákroku** – tj. účastníkům hromadných uskupení a jejich aktivitám, **k sobě jako nositeli určité aktuální role** při zákroku (osobní koncepce a realizace role), **k aktivitám a jednání ostatních účastníků zákroku** (kolegové, nadřízení, ostatní – masmédiá, inspekce, nezúčastnění) a **k podmínkám**, v nichž zákrok probíhá (organizační, technické, časové, místní, materiální aj.).

Za předpokladu, že postoje (obecné, specifické), které policisté zaujímají (obecně k zásahům a účastníkům hromadných uskupení, specificky pak ke konkrétním účastníkům v konkrétním zákroku) jsou ve své kognitivní a emoční komponentě konzistentní (což se ve výzkumu ukázalo), vycházejí z jejich praktických zkušeností a policisté si je uvědomují, mohou být **vhodným metodickým nástrojem k predikci chování policistů při zákroku** (a jejich případnému selhání).

Syntézou dosavadních zjištění (závěrů z jednotlivých fází výzkumu) jsme dospěli k vymezení dvou obecných typů interakcí podstatně zvyšujících riziko selhání zasahujících policistů při zákroku proti účastníkům hromadných uskupení:

- a) interakce, kdy zasahující policista se snaží **za každou cenu naplnit požadavky své aktuální sociální role** (dotáhnout zákrok do úspěšného konce, syndrom loveckého psa), což (zejm. v kombinaci s nižší připraveností k takovému zákroku) představuje ve svém důsledku překročení rámce legitimní moci, kterou policista při zákroku disponuje
- b) interakce, kterou policista **vnímá jako reálně ohrožující život a zdraví jeho, případně zasahujících kolegů** (dalo by se přirovnat k jednání v nutné obraně či krajní nouzi); zde lze předpokládat i změnu motivace – z dosažení cíle zákroku na ochranu vlastního života a zdraví.

Celkové shrnutí výsledků získaných výzkumem:

Za klíčová, psychologicky relevantní výzkumná zjištění a závěry k podmínkám a příčinám agresivního chování policistů, zasahujících pod jednotným velením proti účastníkům hromadných uskupení, považujeme:

- **Potvrzení výrazného vlivu situačních proměnných** (příznačných pro interakci účastníci davu – zasahující policisté) na prožívání, postoje a chování zasahujících policistů;
- **Vytvoření přehledu stresogenních faktorů** vyskytujících se před – při – po zákroku, podle kritéria jejich vlivu (na prožívání a chování) a četnosti jejich výskytu;
- **Vytvoření přehledu o kognitivním zpracování a emočním prožívání zasahujících policistů v interakci s účastníky hromadných uskupení.** I přes značnou různorodost a individuálnost kognitivně-emočního prožívání situací zasahujícími policisty, se ukázala vzájemná souvislost a podmíněnost „myšlenek a emocí“, včetně změn, ke kterým dochází v kognitivním zpracování a emočním prožívání v různých fázích interakce účastníci davu – zasahující policisté;
- **Vytvoření obecného modelu prožívání situací** (před – při - po zákroku) zasahujícím policistou. Takto vytvořená představa o prožívání jednotlivých fází zákroku zasahujícím policistou, v kontextu s dalšími situačními proměnnými (projevy a reakce

účastníků hromadných uskupení, klíčové aktivity policistů a konkrétní podmínky) umožnily vytvořit 9 typů situací, v nichž se policisté zasahující proti účastníkům hromadných uskupení ocitají;

- **Vygenerování dvou obecných typů interakcí s vysokou pravděpodobností selhání policisty provádějícího zákrok**, a to:

- interakce, kdy policista pod vlivem situačních vlivů se **snaží dostat požadavkům vyplývajícím z jeho aktuální role při zákroku**

- interakce, kterou policista **vnímá jako reálně ohrožující život a zdraví jeho případně zasahujících kolegů**

- **výzkumem získaný závěr o využitelnosti postojů**, které policisté zaujímají k situačním proměnných při zákroku, jako vhodného **metodického nástroje k predikci možného selhání policisty – jeho aktuálního výkonu** při zákroku proti účastníkům hromadných uskupení

LITERATÚRA

(publikované výstupy z řešení výzkumného úkolu):

- [1] SPURNÝ, J. Agresivní projevy hromadného chování v policejní praxi. *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2005, č. 1, s. 165-169.
- [2] SPURNÝ, J. Od praktických problémů policejní praxe k zakotvené teorii (grounded theory). Zkušenosti s využíváním metodologie kvalitativního výzkumu při řešení vědecko výzkumných úkolů KSV PA ČR. In *Identifikace a reflexe rizik společenské praxe jako teoretický základ pro rozvoj policejních služeb (výzkumný záměr Policejní akademie České republiky)*. 2. díl. Praha: Policejní akademie ČR, 2005, s. 281-286. ISBN 80-7251-196-3
- [3] SPURNÝ, J. Agresivní projevy hromadného chování v policejní praxi. *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2006, č. 1, s. 55-63.
- [4] SPURNÝ, J., MATOUŠKOVÁ, I. Agresivní projevy hromadného chování v policejní praxi. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : 11. medzinárodná vedecká konferencia*. 2. časť. Žilina: EDIS, 2006, s. 547-552. ISBN 80-8070-565-8
- [5] SPURNÝ, J., ČERVENÝ, V. Takovej strážník, když má zlost... In *Násilí z pohledu společenských věd: sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Praha: Policejní akademie ČR v Praze, 2007, s. 167-174. ISBN 978-80-7251-2539
- [6] SPURNÝ, Joža. Analýza příběhu jako metoda výzkumu krizových jevů. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : 12. medzinárodná vedecká konferencia*. 2. časť. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, 2007, s. 623-627. ISBN 978-80-8070-702-6
- [7] SPURNÝ, J. Jak jsme brutálně vyčekali dav agresivních demonstrantů. In *Dny vědy 2007: sborník vědeckovýzkumných výstupů z Výzkumného záměru Policejní akademie ČR v Praze na léta 2004 - 2009*. Praha: Policejní akademie ČR v Praze, 2008, s. 71-75. ISBN 978-80-7251-276-8
- [8] SPURNÝ, J., ČERVENÝ, V. Psychologická analýza selhání lidského činitele v emergentních situacích. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : 13. medzinárodná vedecká konferencia*. 3. časť. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, 2008, s. 683-688. ISBN 978-80-8070-848-1

- [9] SPURNÝ, J. V jakých situacích se ocitají zasahující policisté?. *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2008, zvl. č., s. 139-144.
- [10] SPURNÝ, J., MATOUŠKOVÁ, I. Kdy selhávají?. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : Zborník z 14. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Žilina: Fakulta špeciálneho inžinierstva Žilinskej univerzity v Žiline, 2009, s. 579-584. ISBN 978-80-554-0015-0
- [11] ČÍRTKOVÁ, L., SPURNÝ, J. Gewaltausschreitungen bei DEMOS und ähnlichen Großversammlungen Forschungsprojekt: „Warum werden Polizisten gewalttätig“? in Clauss-Siegfried Grommek (Hrsg): *Stadionsicherheit und Panik II*, s. 27-43. Rothenburg/Oberlausitz 2009. ISBN 978-3-938015-31-5

článok recenzoval:
doc. Ing. Ladislav Novák, PhD.

